

11.4.2014

Oikeusministeriö

Viite: Lausuntopyyntöne OM 8/41/2015

Lausunto

Oikeusministeriö on pyytänyt hovioikeudelta lausuntoa oikeusprosessien keventämistä käsittelevästä arviomuistiosta (11.1.2016). Hovioikeuden lausunnon valmistelua varten hovioikeuden jäsenoimikunta on antanut arviomuistiosta lausunnon. Lausuntoasiasta on keskusteltu hovioikeuden johtoryhmässä.

Arviomuistiossa on täsmennetty Oikeudenhoidon uudistamisohjelmaan sisältyviä ehdotuksia ja arvioitu mahdollisia jatkotoimia rikos- ja riitaprosessien kannalta. Muistiossa esitetään myös eräitä muita kehittämissuhteita. Muistio on laadittu tuomioistuineläitöksestä aiheutuvien kustannusten vähentämiseksi.

Hovioikeus kiinnittää lausunnossaan huomiota erityisesti oikeudenkäyntiä hovioikeudessa koskeviin toimenpide-ehdotuksiin. Hovioikeus korostaa tässä yhteydessä, että vain vähän aikaa sitten eli 1.10.2015 voimaan tullut jakokäsittelylupajärjestelmän laajennus on jo merkittäväällä tavalla uudistanut muutoksenhakumenettelyä hovioikeuksiin. On ilmeistä, että tämä uudistus tullee aiheuttamaan ajan oloon huomattavia kustannussäästöjä.

Kokoonpanojen keventäminen

Arviomuistiossa esitetään harkittavaksi, että hovioikeudessa yhden tuomarin kokoonpanossa ratkaistavien asioiden määrää laajennettaisiin. Tällaista kevennettyä kokoonpanoa voitaisiin käyttää asioissa, joissa muutosta haetaan käräjäoikeuden esitutkintalain tai pakkokeinolain nojalla tekemiin ratkaisuihin, asioissa, joissa muutosta haetaan yhdyskuntaseuraamuksen muuntamista koskevilla asioilla sekä asioilla, jotka koskevat muutoksenhakua käräjäoikeuden oikeudenkäymiskaaren 31 luvun 14 a §:n nojalla tekemistä ylimääräistä muutoksenhakua koskevista ratkaisuista.

Hovioikeus ei pidä kokoonpanon keventämisehdotuksia perusteltuina.

Pakkokeinolain soveltamista koskevat asiat voivat olla oikeudellisesti vaativia. Uuden pakkokeinolain myötä muutoksenhakuoikeutta on laajennettu, ja ratkaistavaksi voi tulla senkin takia uudenlaisia kysymyksiä. Olennaista on, että pakkokeinoasiat koskevat keskeisiä perusoikeuksia. Pakkokeinoasioiden tärkeys puoltaa sitä, että muutoksenhakutuomioistuimissa kokoonpano on lähtökohtaisesti laajempi kuin ratkaisun tehneessä alemmassa oikeusasteessa. Myös lainkäytön yhtenäisyyttä edistää se, että pakkokeinoasiat käsitellään kolmen jäsenen kokoonpanossa, koska silloin tieto ratkaisukäytännöstä ja niiden perusteluista keskustelun kautta välittyy kaikkien jä-

senten tietoon. Pakkokeinoasioissa tulee entistä enemmän arvioitavaksi toimenpiteiden suhteellisuuteen ja kohtuullisuuteen liittyviä kysymyksiä, joissa kollegiaalinen keskustelu on erityisesti tarpeen.

Huomattava myös on, että osassa pakkokeinoasioista muutoksenhakukeino on valitus, joka kuuluu jo jatkokäsittelylupajärjestelmän piiriin.

Arviomuistiossa esitetään harkittavaksi myös sitä, että yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetussa laissa tarkoitetuissa seuraamuksen muuntamista tai muuttamista koskevissa asioissa annetuista käräjäoikeuden ratkaisuihin tehdyt valitukset voitaisiin hovioikeudessa käsitellä yhden jäsenen kokoonpanossa.

Tätä toimenpide-ehdotusta perustellaan sillä, että jo nykyisinkin sakon muuntorangaistusta koskevat asiat voidaan käsitellä hovioikeudessa yhden jäsenen kokoonpanossa (oikeudenkäymiskaari 2 luku 8 §:n 4 kohta). Muuntorangaistusta koskeva asia on itse asiassa ainoa pääasiaa koskeva valitus, joka hovioikeudessa voidaan käsitellä yhden jäsenen kokoonpanossa.

Hovioikeus ei pidä tältäkkään osin ehdotusta perusteltuna. Yhdyskuntaseuraamusten muuntamista ja muuttamista koskevissa asioissa tulee ratkaistavaksi sellaisia kysymyksiä, kuten rikkomuksen törkeyden arviointi ja seuraamusharkinta, jotka on muutoksenhakuasteessa syytä käsitellä asian laadun vuoksi normaalissa kokoonpanossa. Seuraamusharkinta voi johtaa myös vapausrangaistukseen tai muuhun merkittävään seuraamukseen. Tavatonta ei ole sekään, että asiassa toimitetaan pääkäsittely vastaajan kuulemiseksi.

Tässäkin on huomattava, että muutoksenhakukeinona käräjäoikeuden ratkaisusta on valitus. Kaikki nämä muutoksenhakuasiat kuuluvat siis hovioikeudessa jatkokäsittelylupajärjestelmän piiriin. Jos yhdyskuntaseuraamusta koskeva muutoksenhakuasia on yksinkertainen eikä käräjäoikeuden ratkaisun oikeellisuudesta ole epäselvyyttä, valitus on vaivatta käsiteltävissä lupa-asiana eli siis kevennytyssä menettelyssä. Jos taas lupaperusteet ovat olemassa, asia ei ole tällöin ylipääntänsä sen laatuinen, että se tulisi voida käsitellä hovioikeudessa yhden jäsenen kokoonpanossa. Ei ole asianmukaista, että hovioikeudessa yksi jäsen esimerkiksi voisi kumota käräjäoikeuden päätöksen ja muuntaa yhdyskuntapalvelun vankeudeksi.

Johtopäätös edellä esitetystä on se, että yhden jäsenen toimivaltaa ei tule ulottaa yhdyskuntapalvelun muuntamista koskeviin asioihin ja mahdollisuus käsitellä muuntorangaistusta koskeva asia hovioikeudessa yhden jäsenen kokoonpanossa tulisi poistaa. Myös nämä asiat kuuluvat 1.10.2015 voimaan tulleen lain mukaan jatkokäsittelylupajärjestelmään. Järjestelmän tulee olla selkeä. Ei ole tarvetta eikä muutakaan syytä sille, että yhdessä järjestelmän piiriin kuuluvassa rikosoikeudellisessa asiaryhmässä yksi jäsen voisi evätä jatkokäsittelyluvan, kun kaikissa muissa asioissa luvan epääminen edellyttää kolmen jäsenen yksimielistä päätöstä. Samoin ei ole tarpeen se, että tässä yhdessä rikosoikeudellisessa asiaryhmässä yksi jäsen voisi luvan myönnettyään yksin ratkaista valitusasian.

Arviomuistion mukaan myös oikeudenkäymiskaaren 31 luvun 14 a §:ssä tarkoitettut, kanteluasioissa tehdyt muutoksenhaut voisivat olla asioita, jotka hovioikeudessa voitaisiin käsitellä yhden jäsenen kokoonpanossa. Tähän on syytä ensin todeta, että tällaisia muutoksenhakuasioita on hovioikeuksissa erittäin vähän. Kokoonpanokevennyksellä ei olisi jo tämänkään takia käytännössä minkäänlaisia resurssivaikutuksia. Nämäkin asiat ovat jatkokäsittelylupajärjestelmään kuuluvia. Tähän soveltuu sama toteamus kuin muihin asioihin: jos asiat ovat yksinkertaisia ja selkeitä, asian käsittelykään kolmejäsenisessä kokoonpanossa ei ole työlästä. Jos asia on vaativampi, ei yksijäseninen kokoonpano ole siihen sopiva. On myös korostettava, että tässäkin tarkoitettut asiat eivät välttämättä ole luonteeltaan vain teknisiä oikaisuja, vaan niiden ratkaiseminen voi edellyttää oikeudellista harkintaa.

Yhteenvetona voidaan todeta, että yhden jäsenen kokoonpano soveltuu hovioikeudessa vain lähinnä valmisteleviin toimenpiteisiin ja liitännäisratkaisuihin taikka asioihin, joihin ei sisälly käy-

tännössä mainittavaa oikeudellista harkintaa. Jatkokäsittelylupajärjestelmä on nimenomaan se väline, jolla hovioikeusmenettelyä on voitu keventää yksinkertaisissa ja selväpiirteisissä asioissa. Yhden jäsenen kokoonpanoa ei ole syytä laajentaa niihin asioihin, jotka kuuluvat jatkokäsittelylupajärjestelmän piiriin. Tätä kokoonpanoa ei ole myöskään syytä mahdollistaa pakkokeinoasioissa, jotka voivat olla oikeudellisesti vaativia ja joissa on kysymys keskeisistä perusoikeuksista. On myös oletettavaa, että yhden jäsenen kokoonpanon mahdollisuutta ei hovioikeuksissa myös edes kovin paljon käytettäisi, koska muutoksenhakutuomioistuimelle kuuluvat kollegiaalisen päätöksenteon edut jäävät silloin hyödyntämättä. Näin myös tavoitellut säästöt jäisivät tästäkin syystä hyvin vähäisiksi.

Helsingin hovioikeudessa käsiteltiin vuosina 2014 ja 2015 kaikkiaan 44 sakon muuntorangaistusasiaa. Näistä vain 11 eli 25 % käsiteltiin yhden jäsenen kokoonpanossa.

Ehdotetuilla kokoonpanokevennyksillä tuskin muutenkaan saavutettaisiin säästöjä Helsingin hovioikeudessa, jolle asioita saapuu kaikkein eniten. Hovioikeudessa on vuoden alusta uudistettu lainkäyttöön organisointia siten, että hovioikeuteen on perustettu yhden osaston yhteyteen erillinen yksikkö, jolle on keskitetty päivystysluonteisten ja muutenkin yksinkertaisten ja selväpiirteisten rikosasioiden käsittely. Nämä asiat käsitellään hovioikeudessa nopeasti ja hyvin kustannustehokkaasti, ja kokoonpanokevennyksillä tuskin saavutettaisiin enää mitään lisähyötyä.

Syytetyn velvollisuus osallistua henkilökohtaisesti oikeudenkäyntiin

Arviomuistion mukaan voitaisiin luopua säännöksistä, joiden mukaan vastaajaa ei voida tuomita vankeusrangaistukseen, ellei häntä ole henkilökohtaisesti kuultu pääkäsittelyssä. Hovioikeuskäsittelyssä vastaaja olisi kuultava henkilökohtaisesti, jos se on tarpeen asian selvittämiseksi tai muusta syystä. Hovioikeus pitää ehdotusta perusteltuna. Vastaajalle tulisi antaa enemmän valtaa itse päättää siitä, haluaako hän olla läsnä oikeudenkäynnissä. Viime kädessä tuomioistuin voi aina määrätä vastaajan läsnäolosta. Kun vastaajan (ja muiden asianosaisten) tahdolle annetaan nykyisin enemmän merkitystä siinä, pidetäänkö hovioikeudessa pääkäsittely, jossa vastaaja voi olla henkilökohtaisesti läsnä, on tämän kanssa johdonmukaista, että vastaaja voi nykyistä vapaammin päättää, jääkö hän pääkäsittelystä henkilökohtaisesti pois, silläkin uhalla, että hänet voidaan tuomita vankeusrangaistukseen.

Huomattava on, että nykyinen sääntely vastaajan läsnäolosta koskee vain niitä tilanteita, joissa vastaaja voidaan tuomita vankeusrangaistukseen, mutta ei sanamuodon mukaan niitä tilanteita, joissa vastaaja voidaan tuomita hovioikeudessa huomattavasti ankarampaan vankeusrangaistukseen tai joissa ehdollinen vankeusrangaistus tuomitaan hovioikeudessa ehdottomaksi. Tällainen muutos hovioikeudessa voi olla vastaajalle tosiasiaa paljon merkittävämpi kuin esimerkiksi sakkorangaistuksen muuttaminen hovioikeudessa lyhyeksi ehdolliseksi vankeusrangaistukseksi. Nykyinen poissaoloa koskeva sääntely ei siis kaikilta osin ota huomioon sitä, mikä merkitys hovioikeuden ratkaisulla voi olla vastaajalle.

Olennaista tämänkin vuoksi on, että hovioikeus voi aina arvioida kulloisenkin tarpeen mukaan, onko vastaajan oltava henkilökohtaisesti läsnä pääkäsittelyssä.

Lainmuutosta valmisteltaessa on syytä harkita arviomuistiossa esiin tuotuja kysymyksiä, kuten sitä, miten laissa otetaan huomioon vaatimus puolustuksen asianmukaisesta järjestämisestä. Valmistelussa on pohdittava myös sitä, pitäisikö alaikäisten vastaajien osalta läsnäolovelvollisuuden olla tiukempi. Alaikäisille ei näet voitane antaa samanlaista valtaa itse päättää henkilökohtaisesta osallistumisestaan pääkäsittelyyn.

Hovioikeus pitää järkevänä myös luopumista siitä, että vastaajan olisi oltava henkilökohtaisesti tuomioistuimessa saapuvilla käsiteltäessä sitä rikosta koskevaa asiaa, jonka johdosta hänet on vangittu. Tältäkin osin voitaisiin noudattaa yleisiä säännöksiä vastaajan läsnäolovelvollisuudesta pääkäsittelyssä. Erityisesti vangitulle vastaajalle mahdollisuus osallistua oikeudenkäyntiin videoyhteyden välityksellä olla erityisesti tarpeen.

On välttämätöntä, että oikeudenkäymiskaaren 26 luvun 20 §:n 1 momenttia vihdoin muutetaan niin, että sääntely on sopusoinnussa perustuslain ja ihmisoikeussopimuksen vaatimusten kanssa (arviomuistio s. 19 ja 20).

Edellä käsitellyt lain muutokset ovat tarpeen niiden mahdollisista säästövaikutuksista riippumatta.

Videoyhteyden käytön laajentaminen

Arviomuistiossa on käsitelty myös mahdollisuuksia laajentaa videoyhteyksien käyttöä niin, että vastaaja voisi suostumuksellaan osallistua kokonaisuudessaan oikeudenkäyntiin videoyhteyden välityksellä käräjäoikeudessa ja hovioikeudessa. Muistion mukaan harkita voitaisiin sitäkin, että joissakin tapauksissa vastaaja osallistuisi oikeudenkäyntiin videoyhteydellä hovioikeudessa ilman suostumustakin.

Hovioikeus pitää videoyhteyksien käyttömahdollisuuksien laajentamista perusteltuna. Lailla tulee säännellä niistä yleisistä edellytyksistä, joilla asianosaiset voivat osallistua videoyhteyksiä käyttäen oikeudenkäyntiin. Lainsäädännössä on otettava huomioon myös audiovisuaalisen tekniikan kehittyminen ja sen tuomat mahdollisuudet. Selvä lähtökohta on, että videoyhteyksien käytön tulee aina olla tuomioistuimen harkinnassa.

Tässä yhteydessä hovioikeus esittää käsityksensä, että vastaajalla tulisi videoyhteyden käytön lisäämisestä huolimatta olla aina mahdollisuus osallistua oikeudenkäyntiin hovioikeudessa henkilökohtaisesti.

Kuten muistiossakin (s. 26) todetaan, videoyhteyden käyttäminen saattaa edellyttää sitä, että videoitse kuultavalla on kaksi avustajaa, toinen videoyhteyden päässä asianosaisen kanssa ja toinen pääkäsittelyssä. Videoyhteyden järjestelystä huolehtiminen esimerkiksi muualla sijaitsevassa tuomioistuimessa edellyttää myös aina jonkin verran lisävaivaa. Tämä osoittaa, että videoyhteyden käytöllä ei välttämättä saavuteta taloudellista säästöä. Säästöjen saavuttaminen ei muutenkaan voi olla videoyhteyden käytön laajentamisen pääperuste.

Hovioikeus pitää tarpeellisena selvityksen laatimista siitä, että Suomessa otettaisiin käyttöön Ruotsin tavoin järjestelmä, jossa henkilötodistelu otettaisiin hovioikeudessa vastaan käräjäoikeuskäsittelystä tehdyltä kuva- ja äänitallenteelta. Eduskunta on 3.3.2015 antamassaan lausumassa (Eduskunnan vastaus hallituksen esitykseen 246/2014) tällaista selvitystä edellyttänytkin. Jos Suomessa aikanaan otetaan käyttöön tällainen järjestelmä, on siinä yhteydessä myös arvioitava, miten siihen voidaan sovittaa osallistuminen oikeudenkäyntiin videoyhteyden välityksellä.

Presidentti

Mikko Könkkölä